

Etniciteit, de sportmedia en lichamelijke opvoeding

Het is een onderwerp waarover je eigenlijk niet nadenkt, hoe je in je taalgebruik een bepaalde richting uitgaat als het gekleurde sporters betreft. Toch blijkt dat zo te zijn, getuige het onderzoek dat hier wordt aangehaald. De emotie speelt hier een belangrijke rol. Interessant is te zien in hoeverre zich dat vertaalt naar ons vak.

Door: **Jacco van Sterkenburg**

In dit artikel bespreek ik de voornaamste resultaten van mijn promotieonderzoek. Daarin heb ik onderzocht 1) hoe Nederlandse voetbalcommentatoren betekenis geven aan etniciteit in voetbal en 2) hoe mediagebruikers van Nederlandse en Surinaamse afkomst betekenis geven aan etniciteit in sport. Resultaten laten zien dat Nederlands voetbalcommentaar bepaalde etnische onderscheiden en stereotypen bevestigt, en andere onderscheiden juist ontkracht. Wat de mediagebruikers betreft; hun vertogen (een afgerond stuk beschouwend proza, waarin een auteur een meestal persoonlijk of moraliserend standpunt inneemt ten opzichte van een bepaald onderwerp) komen voor een belangrijk deel overeen met heersende globale stereotypen over zwarte en witte sporters. Ik laat in dit artikel tevens zien dat de vertogen van de sportmedia niet op zichzelf staan, maar ook in andere institutionele contexten gereproduceerd worden. Daarbij richt ik mijn aandacht met name op het vak lichamelijke opvoeding waarvan we uit buitenlands onderzoek weten dat het een plek kan zijn waar hegemoniale etnische stereotypen gereproduceerd worden.

Raciaal taalgebruik

Voetbal kan zeer sterke emoties oproepen. Dit blijkt keer op keer in voetbalstadions waar supporters van nationale of clubelftallen sterk meeleven met hun team. Het toont aan dat sterke groepsbanden en collectieve identiteiten nog bestaan, ook in een tijd van (vermeende) individualisering. Maar ondanks de potentiële kracht van voetbal, en van sport in het algemeen, om een gevoel van collectieve identiteit en verbondenheid te creëren, heeft onderzoek uitgewezen dat competitief voetbal ook een plek is waar racisme en etnische ongelijkheden voorkomen. Sportonderzoekers hebben aangetoond dat het voetbalstadion soms nog steeds een plek is van racistische uitbarstingen, in Nederland maar vaker nog in andere Europese landen zoals Italië. Dit omvat onder andere het maken van oerwoudgeluiden richting zwarte spelers (Van Sterkenburg et al., 2005).

Een geïnstitutionaliseerde en verdektere vorm van raciaal taalgebruik en geracialiseerde uitingen vindt zijn weg via de *sportmedia*. Althans, zo blijkt met name uit buitenlands onderzoek, veelal gedaan in de Verenigde Staten of Groot-Brittannië. Dat onderzoek laat zien dat verborgen etnische/raciale stereotypen en patronen veelvuldig voorkomen in de Engelse of Amerikaanse sportverslaggeving. Zwarte atleten blijken relatief vaak te worden beschreven als atleten die van nature een grote fysieke kracht en/of snelheid hebben (Hylton, 2009). Witte sportprestaties blijken daarentegen minder expliciet benoemd te worden in termen van bovennatuurlijke fysieke kracht, en/of vaker te worden geduid in termen als tactische vaardigheden, trainingsarbeid of doorzettingsvermogen (Rada & Wulfemeyer, 2005). Zoals de Amerikaanse sportsocioloog David Leonard (2004) terecht aangeeft kan de positieve representatie van zwarte atleten als goede atleten niet alleen beschouwd worden als bewondering voor deze atleten aangezien deze representatie tegelijk een scheiding creëert tussen Lichaam en Geest. Zwart wordt daarbij geassocieerd met het (atletische) Lichaam/de Natuur en Wit met de Geest/Civilisatie. Kritische sportsociologen Sabo & Jansen (1996) spreken in dit verband van 'enlightened racism': het succes van zwarte sporters wordt gepresenteerd als acceptabel en haalbaar in sport, maar niet in andere sociale domeinen als de politiek, wetenschap of het bedrijfsleven. Omdat mentale of intellectuele capaciteiten in westerse samenlevingen over het algemeen hoger gewaardeerd worden om een sociaal-maatschappelijke positie te verwerven dan sportieve vaardigheden, houdt een dergelijk vertoog de bestaande machtsverhoudingen in de maatschappij in stand. Daarin is de groep van witte mannen over het algemeen nog steeds te vinden in de meeste invloedrijke posities.

Nederlandse situatie

De enkele studies die in Nederland zijn gedaan naar sportmedia-vertogen over etniciteit en huidskleur bevestigen de resultaten uit Amerikaans en Brits onderzoek in grote lijnen voor de Nederlandse

situatie. Echter, het onderzoek hiernaar is schaars en de focus lag lang niet altijd op etniciteit, maar bijvoorbeeld op gender (Knoppers & Elling, 1999). Meer systematisch onderzoek is dus nodig, waarbij het essentieel is om oog te hebben voor de specifieke etnische categoriserings die in Nederland gebruikelijk zijn. Immers, de Zwart-Wit definitie van etniciteit die in veel Engels en Noord-Amerikaans (en soms Nederlands) onderzoek naar sportcommentaar werd gebruikt, is niet zonder meer van toepassing op Nederland.

In mijn promotieonderzoek naar etniciteit in de Nederlandse sportmedia heb ik een begin gemaakt om deze wetenschappelijke leerme te vullen voor Nederland (2007-2011, Universiteit Utrecht). Dit leek me niet alleen wetenschappelijk, maar ook maatschappelijk relevant, omdat sport en met name voetbal op televisie ook in Nederland erg populair is. Zo kijken wekelijks ruim twee miljoen mensen naar Studio Sport op zondagavond en staan met name voetbalprogramma's

steevast bij de best bekeken programma's op televisie. Bovendien laat voetbal op televisie spelers zien uit allerlei windstreken. Het betekent dat betekenissen over etniciteit via voetbal op televisie vele mensen bereiken. Een belangrijk doel van mijn promotieonderzoek was daarom om na te gaan hoe voetbalcommentatoren op televisie de voetballers van diverse etnische achtergronden beschrijven. Daarbij wilde ik, in tegenstelling tot voorgaand onderzoek op dit gebied, etniciteit niet als Zwart-Wit construct definiëren, maar als een gelaagd construct dat diverse overlappende categoriserings kent. Overlappende categoriserings in het alledaags Nederlands vertoog rondom etniciteit zijn bijvoorbeeld allochtoon/autochtoon, Nederlands/Marokkaans/Turks/Surinaams/Antilliaans, Zwart/Wit et cetera. Een tweede doel van mijn promotieonderzoek betrof de *receptie* van voetbalcommentaar; hoe interpreteren kijkers van diverse etnische afkomst het commentaar en de beelden nu eigenlijk? Want we kunnen wel veel weten over de dominante representaties van etniciteit >>

in de sportmedia, maar als we niet weten hoe deze representaties geïnterpreteerd worden door het publiek blijft de mogelijke rol van de sportmedia voor ideeën die mensen hebben over etniciteit nog steeds ongewis. Wegens praktische redenen heb ik me wat het receptieonderzoek betreft beperkt tot een explorerende studie ten aanzien van twee etnische publieksgroepen; kijkers van Surinaamse en kijkers van Nederlandse komaf.

Voornaamste resultaten

Mijn onderzoek naar het voetbalcommentaar laat zien dat twee groepen spelers als anders werden beschreven dan de rest van de spelers. In de eerste plaats werden spelers van Surinaamse afkomst relatief vaak beschreven in termen van hun lichamelijke voorkomen of fysieke kwaliteiten. Daarnaast werden Latijns-Amerikaanse spelers relatief vaak *negatief* beschreven als het ging om hun cognitieve/psychologische eigenschappen en vaardigheden. Andere etnische onderscheiden en stereotypen die dominant zijn in de Nederlandse samenleving bleken juist géén rol van betekenis te spelen in het voetbalcommentaar. Zo maakten commentatoren bijvoorbeeld geen onderscheid tussen allochtone en autochtone spelers. Dit laat zien dat het Nederlandse voetbalcommentaar zowel heersende stereotypen kan bevestigen als ontcrachten. De nadruk op de fysiek van voetballers van Surinaamse afkomst vertoont sterke overeenkomsten met eeuwenoude koloniale stereotypen, terwijl de typering van Latijns-Amerikaanse spelers gelijkenissen vertoont met de bestaande, heersende globale stereotypen over deze etnische groep, bijvoorbeeld in films en televisieseries (Román, 2000). Tegelijk blijkt dat voetbalcommentaar *voetbalspecifieke* betekenissen produceert die maatschappelijke categorisering en onderscheiden juist *niet* gebruikt en daarmee uitdaagt, zoals het 'allochtoon-autochtoon' onderscheid. Vervolgonderzoek dat ook aandacht geeft aan andere sportprogramma's en aan de populaire voetbaltalkshows op televisie kan licht werpen op de vraag in hoeverre deze bevindingen ook van toepassing zijn op het bredere scala aan sportgerelateerde uitzendingen in Nederland.

De vraag is vervolgens of dergelijke betekenisgeving de ideeën van *kijkers* helpt te versterken. Uit mijn receptieonderzoek blijkt dat Nederlandse mediagebruikers veelal geglobaliseerde stereotype vertogen gebruiken ten aanzien van zwarte en witte sporters. Mijn voornaamste bevinding was dat beide publieksgroepen in mijn onderzoek (kijkers van Nederlandse en Surinaamse afkomst) een 'natuurlijk' fysiek vertoog gebruikten om betekenis te geven aan prestaties van zwarte sporters; zwarte sporters werden met andere woorden *van nature* sneller/sterker geacht dan witte sporters. In relatie tot gender wordt eenzelfde fysiek vertoog gebruikt, maar dan om aan te geven dat mannen van nature sterker zijn dan vrouwen. Hoewel de vertogen van de respondenten van Nederlandse en Surinaamse afkomst voor een belangrijk deel overlapt, laten de bevindingen tevens zien dat mediagebruikers van Surinaamse afkomst soms een alternatief interpretatiekader hanteren. Zo associeerden mediagebruikers van Surinaamse afkomst zwarte sporters soms met 'inzicht' en 'intellect' terwijl geïnterviewden van Nederlandse afkomst dat niet deden.

Geracialiseerde discoursen in een andere context: lichamelijke opvoeding

Uit mijn resultaten maak ik op dat Nederlandse sportmediavertogen soms op zichzelf staan, maar vaak ook overeenkomsten vertonen met globale, soms eeuwenoude vertogen en stereotypen. Dat is niet verwonderlijk gezien het feit dat sportcommentatoren niet los staan

van de samenleving. Integendeel, zij 'spreken' vaak juist door algemeen geldende populaire vertogen (Bruce, 2004). Dat geracialiseerde vertogen ook in andere institutionele contexten dan de sportmedia tot uiting komen blijkt eveneens uit internationale onderzoeken. Onderzoek in Engeland toont bijvoorbeeld aan dat ook *het onderwijs* de stereotype associaties 'Zwart' – Fysiek, en 'Wit' – Intellect/Werk ethos reproduceert. Dit gebeurt onder andere via leraren lichamelijke opvoeding die stereotypen over sport en etniciteit lang niet altijd kritisch bevragen en soms zelfs expliciet bevestigen in hun les (Azzarito & Harrison, 2008). Het roept de vraag op welke rol de school, en in het bijzonder het vak lichamelijke opvoeding, heeft in het aanleren van een kritische blik onder jongeren ten aanzien van raciale stereotypen die via de sport tot hen komen. Voorbeelden van deze stereotypen zijn de 'White men can't jump'-stereotype of het 'natuurlijke' fysieke vertoog ten aanzien van zwarte sporters. Deze vraag is des te urgenter als we in ogenschouw nemen dat internalisering van raciale stereotypen rondom sportbeoefening jongeren mogelijk beïnvloedt in hun beleving van het eigen lichaam en sportaspiraties. Jongeren die de raciale stereotypen hebben geïnternaliseerd kunnen bijvoorbeeld ontmoedigd worden bepaalde sporten te doen die volgens de dominante beeldvorming eigenlijk bij andere etnische groepen horen. Zo geven sportsociologen Coakley & Pike (2009) aan dat witte kinderen in de Verenigde Staten niet snel kiezen voor sprint of basketbal als sportbeoefening op school – ook al zijn ze er erg goed in – omdat ze het idee hebben bij voorbaat kansloos te zijn tegen zwarte kinderen die daar genetisch beter geschikt voor zouden zijn. Een Engelse studie van Azzarito & Harrison (2008) geeft eveneens aan dat witte jongens tijdens gymlessen niet vaak kiezen voor basketbal dat voornamelijk door de zwarte jongens van de klas beoefend wordt. Een van de redenen die hiervoor aangedragen wordt door witte *en* zwarte jongens is de 'White men can't jump'-stereotype, met andere woorden de overtuiging dat zwarte jongens van nature beter kunnen springen en dunken dan witte jongens. Deze overtuiging werd overigens gedeeld door de leerkracht LO zelf die in de studie werd geïnterviewd. Ook andere etnische stereotypen blijken in de lessen lichamelijke opvoeding gereproduceerd te worden. Zo vonden Millington & Wilson (2010) dat jongens van Aziatische komaf in de lessen LO door hun (Canadese) klasgenoten gezien en behandeld werden als passief en a-sportief. De bevinding reflecteert het dominante (media) vertoog dat Aziaten fysiek minder geschikt zijn voor sport (Coakley & Pike, 2009).

Toekomstig onderzoek: interactie tussen vertogen sportmedia en LO

Echter, ondanks bovenstaande bevindingen is er eigenlijk nog maar weinig bekend over de rol die lichamelijke opvoeding speelt in het al dan niet reproduceren van het geracialiseerde mediavertoog rondom sportcapaciteit. Bovendien zijn bovenstaande bevindingen alle gedaan in de Engelse en Amerikaanse context waar het raciale zwart-wit vertoog sterker aanwezig is dan in Nederland. Tegelijk maakt mijn receptieonderzoek duidelijk dat ook in Nederland etnische stereotypen, zoals bijvoorbeeld rondom de Surinaamse groep, breed gedeeld lijken te worden. Het maakt de vraag zowel maatschappelijk als wetenschappelijk relevant of etnische/raciale stereotypen niet alleen via de sportmedia, maar ook via andere institutionele contexten gereproduceerd worden en hoe dat dan gebeurt. Het onderwijs en in het bijzonder het vak lichamelijke opvoeding verdient hierbij aandacht gezien het bereik bij kinderen en jongeren en de pedagogische context waarin lichamelijke opvoeding ingebed is. Die context maakt het in potentie een plaats bij uitstek om samen met kinderen en jongeren

etnische raciale stereotypen in relatie tot sport kritisch te bevragen en een bepaalde vorm van (sport)mediagelettertheid (sport media literacy) bij te brengen. Om dat te kunnen doen is het wel nodig bewustwording te creëren bij leraren LO zelf over het eigen (onbewuste) gebruik van stereotypen die ze mogelijk meenemen naar de gymles. Immers, gymleraren staan ook niet los van de samenleving en zijn misschien geneigd –net als sportcommentatoren– het hegemoniale (witte) vertoog over etniciteit en sport te gebruiken en bevestigen. Azzarito & Harrison (2008) concludeerden niet voor niets dat ‘the dominant discourse of blacks’ natural athleticism circulating through media in society is embodied not only by young people, but performed also by educators and coaches in schools’ (p. 353). Kritisch bewustzijn van etnische stereotypen onder leerlingen en leraren kan van het vak lichamelijke opvoeding een progressieve pedagogische plek maken waar geracialiseerde stereotypering kritisch wordt bevraagd en blootgelegd als een hardnekkige mythe die (eenduidige) wetenschappelijke onderbouwing mist.

Referenties

- Azzarito, L., & Harrison, L. (2008). ‘White men can’t jump’: Race, gender and natural athleticism. *International Review for the Sociology of Sport*, 43, 347-364.
- Bruce, T. (2004). Marking the boundaries of the ‘normal’ in televised sports: The play-by-play of race. *Media, Culture & Society*, 26, 861-879.
- Coakley, J., & Pike, E. (2009). *Sports in society: Issues and controversies*. Maidenhead, UK: McGraw-Hill.
- Hylton, K. (2010). How a turn to critical race theory can contribute to our understanding of ‘race’, racism and anti-racism in sport. *International Review for the Sociology of Sport*, 45, 335-354
- Knoppers, A. & Elling, A. (1999). *Gender, etniciteit en de sportmedia: Een inventarisatie van reguliere en Olympische berichtgeving* [Gender, ethnicity and the sport media: An inventory of Olympic and regular coverage]. Utrecht and Tilburg, the Netherlands: Utrecht School of Governance and Leisure Studies.
- Leonard, D. (2004). The next M.J. or the next O.J.? Kobe Bryant, race, and the absurdity of colorblind rhetoric. *Journal of Sport & Social Issues*, 28, 284-313.
- Millington, B. & Wilson, B. (2010). Context masculinities: Media consumption, physical education, and youth identities. *American Behavioral Scientist*, 53, 1669-1688
- Rada, J. A., & Wulfemeyer, K. T. (2005). Color coded: Racial descriptors in television coverage of intercollegiate sports. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 49, 65-85.
- Román, E. (2000). Who exactly is living la vida loca? The legal and political consequences of Latino-Latina ethnic and racial stereotypes in film and other media. *The Journal of Gender, Race and Justice*, 37, 37-68.
- Sabo, D., & Jansen, S. C. (1998). Prometheus unbound: Constructions of masculinity in sports media. In L. Wenner (Ed.) *MediaSport* (pp. 202-220). London: Routledge.
- Van Sterkenburg, J., Janssens, J., & Rijnen, B. (2005). *Football and racism. An inventory of the problems and solutions in eight West European countries in the framework of the Stand Up Speak Up campaign*. Nieuwegein, the Netherlands: Arko Sports Media. ◀

Contact:

j.c.vansterkenburg@uu.nl